

Окуучунун окуу жана түшүнүү ишмердүүлүгү кантип уюштурулат?

Соңку кездерде эл аралык билим берүү уюмдарынын сунуш кылып отурган долбоорлорунун бири «Окуу жана түшүнүү» технологиясы болуп саналат. Албетте, окуу жана түшүнүү бири-бирин толуктай тургандыгы жана бири-бирин уланткан, соңку натыйжага алып баруучу технология экендиги менен баалуу.

Ушундан улам, алдыдагы маселе-балага китеп окууну сунуштоо гана эмес, окуу менен түшүнүүнү бирдикте алып жүрүүгө, ал аркылуу окуганын түшүнүп талдай билүүгө үйрөтүү, т.а. пайдалуу жана натыйжалуу окууга үйрөтүү методикасы маселесин чечүүдө турганын ойлонуубуз кажет.

Андай болсо, баланын, жогоруда айткандай, пайдалуу жана натыйжалуу окуусун кантип уюштуруу керек?

Моюнга алалы, учурда мектеп мугалимдери да, балдардын ата-энелери да баланы пайдалуу китеп окууга кантип үйрөтүүнүн жолун билет, аны үйдө да, мектепте да уюштура алат - деп айтуу кыйын. Анткени андай методика менен алар куралданган эмес. Ошондуктан, баланын окуу жана түшүнүү технологиясын туура уюштуруу жана жүргүзүү боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыгуу-учурдун эң зарыл талабы болуп отурат.

Жакындан бери ушул технологияга ылайык Ага-хан фонду тарабынан каржылануу менен, «Үй-бүлөбүз менен бирге окуйбуз» болбоору ишке жапырт киришти. Анын натыйжасында бул иш-аракет азыр атайын теле долбоорго айланды. Телеберүүлөрдө «Үй-бүлө менен бирге китеп окуйбуз» аттуу берүүлөр Балдар телеканалында дамаамат чыга баштады. Ал телеберүүлөр балдардын ата-энелеринин турмушунда китеп окууга баланы үйрөтүү боюнча Республикабызда жаңы багытты баштады жана үй-бүлөнүн алкагында китепке болгон психологиялык кайдыгерликти жоюуга активдүү багыт алды.

Ошентсе да, аталган берүүлөргө эксперт болу менен, учурдагы көйгөйлүү маселелер кайсылар экендигин да өз көзүбүз көрүп, ынанып отурабыз. Ал проблемалардын бир караты төмөндөрүлөр:

1. Окуучулардын да, мугалимдердин да, ата-энелердин да чыграманын аталышына маани беришпейт;
2. Чыгарманын жанры, ал жанр аркылуу эмнени айтууга болорун элес алышпайт;
3. Чыгарманын жалпы сюжетин билүү менен гана чектелишет;
4. Образдарын аңдап түшүнүү менен, алардын мүнөздөрүн да талдап түшүнүүнү байкашпайт;
5. Чыгармадагы сөздөргө, алардын маани-маңызына, ролуна, алардын окулуш интонациясына көңүл коюшпайт жана аларга маани коюп окушпайт;
6. Окуянын өнүгүүсүнө каармандардын образдары менен мүнөздөрүнүн таасирин байкашпайт;
7. Чыгарманын негизги жана жандооч идеялары тууралуу

ойлонушпайт;

8. Эмне үчүн автор чыгарманын ушундай жазганы жана аны менен эмнени айтайын дегенин баамдай алышпайт ж.б.

Чындыгында, бул айтылгандар чыгарманын табиятын жеткире талдап-үйрөнүүгө жана да пайдалуу окуп-үйрөнүүгө багыттоочу негизги эрежелери сыяктанат.

Демек, ким болсун, ата-эне болсун, же мектеп мугалими болсун, балага китеп окуп берүүнүн жогорудагыдай эрежелерин билбесе, алуучу натыйжага жетүүчү жакын жолду табуусу кыйынга турмакчы-демекчибиз.

Албетте, ал үчүн окуунун өзүнө көңүл бөлөлү. Ушу күнгө чейин окуунун мына мындай калыптанган жалпы түрлөрү бар:

-мазмундук окуу;

-логикалуу окуу;

-психологиялык окуу.

Мазмундук окуу деген эмне? Анда окуп жаткан чыгарманын окуясына гана көңүл бөлүнөт, окуп жаткан адам, албетте, үнүн кыраат чыгарып, мүмкүн болушунча балага жеткиликтүү болуусун ойлоп, анын окуясын кубалап окуйт. Бирок чыгарманын окуясынын башталыш, өнүгүш жана аякталышындагы ички логикага жана да аларды баланын кабыл алуусунун психологиялык проблемаларына маани берилбейт.

Бул-албетте, «диктордук окууну» эске салат. Мында, бала менен окуп жаткан адамдын ортосунда логикалык жана психологиялык байланыш ишке ашпайт, ал кырааты менен көрктң жана сезимдүү гана окулушу мүмкүн. А бирок адамдын түшүнүүсү үчүн атайын ыкмалар каралбайт. Андай болгон соң, окуунун бул түрү окуу жана түшүнүү технологиясына туура келбейт.

Логикалык окуу- «диктордук окууга» караганда бир аз жандуу процесс болмокчу. Анда окуя кантип башталып, ал кантип өнүгө баштаганын балага түшүндүрүү, андан ары анын кульминациялык точкасына жеткирүү жана ал кантип жыйынтыкталып жана аяктаганын түшүндүрүү аракети көңүлдүн борборунда болот.

Бул учурда мына буларга да баланын логикалык анализ жасоосу унутта калбайт, т.а.:

- чыгарманын каарманы ким же эмне жана ал кандай экен?

-ал эмне иш-аракет жасады жана ал туура кылдыбы, же туура кылган жокпу?

-чыгармадан сага эмне жакты же жаккан жок, эмне үчүн?

-сен ал чыгармадан эмне таасир алдың?

-чыгарма сенин оюңча бүттүбү же башка дагы сунушуң барбы? ж.б.

Демек мындан биз логикалык окуу чыгарманын ички логикалык кубалап же ээрчип окуу мүнөзүндө жүрөрүн байкайбыз.

Психологиялык окуу окуунун башка түрлөрүнөн кыйла айырмалуу түшүнүк жана окуунун бул түрүндө мына булар эске алынмакчы:

-баланын курагына чыгарманын тематикасы туура келеби?

-чыгарманын окуясын, тилин бала өздөштүрө алабы?

-бала китеп окууга же окуп бергенди кызыгып, көңүл коюп угуп

жатабы?

-китептеги окуяны бала түшүнүп жатабы?

-окуяны, андагы кырдаалдарды кабыл алып жатабы?

-окуп берген адамдын үн тону, мимикасы, жесттери чыгарманын духуна, логикасын, каармандарынын образдарына, мүнөздөрүнө туура келип жатабы?

-тексттин окуясф балдардф таң калтырып, кубандырып же кайгыртып жатабы?

-сөздөрдү, сүйлөмдөрдү, сүйлөм түрмөктөрүн бала түшүнүп жатабы?

-чыгармадагы автордун оюн, же анын негизинде жаткан идеяны бала жеткире түшүнө алдыбы?

-угуп жатканда бала эмнелерди түшүнбөй суроо берип жатты? ж.б.

Ата-эне да, мугалим да китеп окуп берүү учурунда мына ушуларга айрыкча көңүл буруусу жана баланын кабыл алуусун кадам сайын байкап-баалап отуруусу кажет. Мына ушунун өзү да чыгарманы окуучунун түшүнүүсүн калыптандыруучу (формативдик) мүнөздө баалоо менен барабар. Анан да, буларга кошумча, текстти күрктүү, сезимдүү, образдуу окуу менен, каармандардын кебин анын мүнөзүнө жараша туурап окуу, тыным алып туруу, үндүн партитурасын өзгөртүп отуруу, сөздүн кырдаалга жараша айтылыш музыкалуулугун кубултуп өтуруу зарылдыгын эске тутуусу керек. Ансыз психологиялык окуу иш жүзүнө максаттуу түрдө ашпай калат.

Эми «окуу жана түшүнүү» дегендин өзүнө да токтоло кетели. Айтып тургандай, бул жерде эки нерсеге көңүл бурууну талап кылып отурат, т.а. аокуунун булл түрү эки компоненттен турарын кыйытып турат.

Анын биринчи компоненти-бул, окуунун өзү, анын бай табияты, т.а.:

- шар окуу;

-көрктүү окуу;

-сезимдүү окуу;

-мазмундуу окуу;

-логикалуу окуу;

-психологиялык окуу; ж.б.

Ал эми түшүнүү процесси да өзүнө төмөндөгүдөй мүнөздүү белгилерди камтып тургансыйт:

-чыгарманын мазмунун түшүнүү;

-сөздөрдүн маани-мазмунун түшүнүү;

-автордун оюн түшүнүү;

-чыгарманын тематикасын түшүнүү;

-чыгарманын идеясын түшүнүү;

-каармандын образын түшүнүү;

-айтылып жаткан проблеманы түшүнүү;

-чыгарманын тарбиялык маанисин түшүнүү;

-чыгармадагы каармандын образын, мүнөзүнүн кандай экенин түшүнүү;

-каарман туура сөз айттыбы, же туура эмес айттыбы, туура иш

жасадыбы же туура эмсе иш кылдыбы, алардын кылык-жоруктарын кадам сайын түшүнүп-баалап отуруу;

-окуянын башталуу, өнүгүү жана жыйынтыкталуу логикасын түшүнүү, эмне үчүн ушундай аяктаганын түшүнүп баалоо;

-чыгарманы башка чыгарма менен жана да анын идеясын турмуш менен салыштырып түшүнүү;

-чыгарманы окугандан кийин өз алдынча ой жүгүртүү менен, адамдардын жан дүйнөсүн талдап түшүнүү... ж.б.

Бул иш-аркеттердин жүзөгө ырааттуу ашышы үчүн, бала дагы, ата-энеси дагы жана мугалим дагы окуунун үстүнөн чыгармачыл, проблемалуу жана сынчыл ой жүгүртө билүүнүн зарылдыгын унутпоо керек. А андай ой жүгүртүү болбосо, чыгарманы түшүнүү дагы да толук ишке ашпай калуусу ыктымал.

Мындай окуу баладагы төмөндөгүдөй жакшы сапаттарды калыптандыруу менен уланса, албетте ал натыйжа берери шексиз, т.а:

-окуу баланы зордоо менен жүрбөшү керек, ал үчүн балада кызыгуу жаралышы шарт;

-кызыгуунун натыйжасында, бала китеп окууну такай адатка айландыруусу максатка ылайык келет;

-мындай адаттан улам, балада китеп окууга болгон ички керектөөнүн жаралышы абдан пайдалуу;

-китеп окуудан бала психологиялык канааттануу алса, бул да эң жакшы;

-китеп окууну бала билим алуунун жолу катары эсептөөсү-окуунун келечектүүлүгүн камсыз кылмакчы.

Мына ушул сыяктуу окуу процесси туруктуу ишке ашса, албетте, пайдалуу окуу ишке ашты жана ишмедүүлүк аркылуу жүрдү-деп эсептөө-илимий-методикалык жактан туура болмокчу.